

NOTATKA SŁUŻBOWA

do śledztwa Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi, sygn. S 52/12/Zn, w sprawie zbrodni popełnionych w obozie pracy dla Żydów w Grudzielcu, pow. Ostrów Wielkopolski

W odpowiedzi na prośbę prokuratora prowadzącego wymienione śledztwo o opracowanie informacji dotyczącej funkcjonowania obozu pracy dla Żydów w Grudzielcu, pow. Ostrów Wielkopolski, w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu i źródła, niżej przedstawiam dokonane ustalenia.

Ponieważ nie zachowały się podstawowe źródła (dokumenty archiwalne) do przedmiotu śledztwa, niniejszą notatkę opracowano w oparciu o następujące pozycje literatury:

1. Anna Ziółkowska, „Obozy pracy przymusowej dla Żydów w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1941-1943)”, wyd. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.
2. „Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939-1945. Informator encyklopedyczny”, wyd. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Warszawa 1979, hasło nr 1367 – „obóz pracy w Grudzielcu”.
3. Jerzy Marczewski „Hitlerowska koncepcja polityki kolonizacyjno-wysiedleńczej i jej realizacja w <Okregu Warty>”, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1979,
4. Przemysław Mnichowski „Hitlerowskie obozy pracy przymusowej dla Żydów z getta łódzkiego na Środkowym Nadodrzu w latach 1940-1944” [w:] „Getto w Łodzi 1940-1944”, wyd. Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Łodzi – Instytutu Pamięci Narodowej, Łódź 1988, s. 105-116.
5. Artykuł „Żydowski obóz pracy w miejscowości Grudzielec Stary”, autor Belfer (EB), zamieszczony w Internecie.

Nim przejdę do samego obozu w Grudzielcu, przedstawię kilka zdań na temat obozów pracy przymusowej dla Żydów w ogóle.

Na terenie Wielkopolski pierwsze obozy pracy przymusowej dla Żydów Niemcy zaczęli zakładać w pierwszej połowie 1941 r. Nie miały one ujednoliconej nazwy, określano je: Zwangsarbeitslager (obóz pracy przymusowej), Judenlager (obóz żydowski, zwany w skrócie Julag), Judenarbeitslager (żydowski obóz pracy) – z podaniem kolejnego numeru obozu, oraz Arbeitslager für Juden (obóz pracy dla Żydów).

Pierwsze zarządzenia hitlerowskie dotyczące pracy Żydów w Okręgu Rzeszy Kraju Warty (obszar ziem polskich – najogólniej ujmując Wielkopolska i Łódzkie - włączonych w granice III Rzeszy) miały charakter tajny. Władze tego Okręgu, zarówno wojskowe, policyjne jak i administracyjne wymagały świadczenia pracy przymusowej od Żydów bezpłatnie. „W dniu 3 października 1941 r. ukazała się w Trzeciej Rzeszy ustawa oficjalnie sankcjonująca przymus pracy wobec ludności żydowskiej z obszaru <Starej Rzeszy> i ziem zaanektowanych. [...] została ona jednocześnie wyjęta spod obowiązującego w

Niejako osobnym problemem jest kwestia traktowania więźniów przez nadzorców obozowych. Poza brutalnym zmuszaniem więźniów do pracy, zdarzały się też nierzadko sadystyczne czyny członków załogi obozowej.

Likwidację obozów pracy przymusowej rozpoczęto w wyniku rozkazu z 9 sierpnia 1943 r. o ostatecznym rozwiązaniu tego typu obozów. Niektóre z nich funkcjonowały jeszcze dłużej w celu ukończenia zaczętych prac. Więźniów obozów wywieziono do KL Auschwitz, innych obozów pracy lub wycofano do getta łódzkiego, skąd większość z nich się rekrutowała.⁷

Obóz pracy przymusowej dla Żydów (Arbeitsjudenlager) w Grudzielcu (niemiecka nazwa miejscowości Gruden⁸) został założony w styczniu 1942 r., a więc jako jeden z pierwszych tego typu obozów. Mieścił się w starym budynku byłego majątku Zygmunta Zielewicza. Więźniowie (większość przywieziona została do Grudzielca z getta łódzkiego) pracowali przy budowie drogi Sobótka – Grudzielec i innych miejscowych drogach. Na początku 1942 r. przywieziono do tegoż obozu także Żydów - więźniów z podobnego obozu pracy przymusowej w Grudzielcu Nowym, w którym zatrudnieni byli od końca 1941 r.

W dokumentacji zarejestrowano jeden przypadek powieszenia więźnia tegoż obozu Dawida Goldberga (patrz niżej – odnośnie Aneks 3).

Obóz w Grudzielcu zlikwidowano w sierpniu 1943 r. Więźniów wywieziono do obozu w Biniewie.

Ponieważ nie zachowała się dokumentacja tegoż obozu trudno o szczegóły dotyczące warunków bytowych panujących w tym konkretnym obozie. Zapewne nie odbiegały one od warunków w wielu innych tego typu obozach. Patrz wyżej – opis ogólny o obozach.

Podstawowe informacje o obozie pracy przymusowej w Grudzielcu zawiera hasło „Grudzielec-obóz pracy” zamieszczone w informatorze „Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich...” (patrz wyżej poz. 2, s. 195).

Autorzy tegoż hasła powołują się na następujące źródła, cyt.:

„AGK [Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – obecnie Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN], ASG [Ankietyzacja Sądów Grodzkich] sygn. 55, k. 252; GK [GKBZHWP – obecnie BUiAD IPN] Zh [Zbrodnie hitlerowskie] III/31/35/68, o.pr., woj. Poznańskie, k. 25, 36, 37.”

W Aneksie nr 3 swojej książki (patrz wyżej poz. 1) A. Ziółkowska zamieszcza Wykaz osób zmarłych w obozach pracy przymusowej dla Żydów w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej.

Wykaz opracowano na podstawie aktów zgonu przechowywanych w urzędach stanu cywilnego właściwych terytorialnie do poszczególnych obozów, dokumentacji sporządzonej przez administrację obozów pracy i Zarząd Getta w Łodzi (Litzmannstadt Getto), a także materiałów dowodowych z procesu przeciwko Arthurowi Greiserowi przed Najwyższym Trybunałem Narodowym w Polsce. Nazwiska i imiona podano zgodnie z pisownią dokumentów. Autorka wymienia około 3300 ofiar z nazwiska, imienia, z datą urodzenia i datą zgonu oraz podaniem miejscowości (i ewentualnym rodzajem represji – na przykład zastrzelony, powieszony, a także czy ciało zostało skremowane). Przy dużej części nazwisk ofiar brak podania nazwy miejscowości gdzie nastąpił zgon. Stąd też mogą występować w tym wykazie nazwiska więźniów z Grudzielca, oprócz wymienionego na

⁷ A. Ziółkowska, op. cit., s. 228.

⁸ Tamże, Aneks nr 1, s. 252 i 253.

na ludność. Na własne uszy słyszałem jak uczestniczący w egzekucji Niemcy naśmiewali się z Żyda poddanego egzekucji. Zwłoki tegoż Żyda po zdjęciu ich ze sznura obwinęto w koc i zaniesiono na cmentarz katolicki w Sobótce, gdzie je pochowano. Czynność wieszania i zdjęcia zwłok musieli wykonać na rozkaz Niemców sami Żydzi”.

Obóz w Grudzielcu został zlikwidowany w 1943 roku. Pozostałych przy życiu Żydów wywieziono prawdopodobnie do powiatu wrzesnieńskiego lub do Nakła nad Notecią. Budynek, który zajmowali więźniowie, został spalony przez Niemców, dokumentacja obozu się nie zachowała.”

Łódź, dnia 10 sierpnia 2012 r.

OKŁd III 43 – 40/12

opracował

Główny Specjalista
Oddziałowej Komisji Śledzenia Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu

Sławomir Abramowicz